

Aušra Baniulytė

PACAI AR PAZZI?
 NAUJA PALEMONO
 LEGENDOS VERSIJA
 LDK RAŠTIJOJE

XVII a. užgimė tradicija Lietuvos Pacų giminę kildinti iš Italijos. Pagal šią kilmės istoriją Pacai giminystės ryšiais imti sieti su Florencijos patricijais Pazzi'ais, kurių vienas šeimos narys kartu su legendiniu Palemonu ir kitais romėnų karvedžiais atvykęs į Lietuvą¹. Tariamoms Pacų kilmės iš Italijos problematiką palietė daugelis Lietuvos ir Lenkijos istorijos, meno ir kultūros tyrinėtojų. Dažniausiai šią mitinę kilmės istoriją mokslininkai, tokie kaip, pavyzdžiui, J. Tazbiras² ir J.S. Bystrońis³, suprato ir vertino kaip XVII a. Pacų kultūrinei orientacijai būdingą reiškinių, pernelyg nesigilindami į jo prasmę ir ištakas. Meno istorikai P. Reklaitis⁴, H. Kairiūkštytė-Jacinienė⁵, I. Vaišvilaitė⁶,

¹ Kasper Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 7, Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1841, p. 219; Józef Wolff, *Pacowie*: Materyjały historyczno-genealogiczne, Petersburg: W drukarni F. Suszczyńskiego, 1885, p. 5; Zigmantas Toliušis, *Atsiminimai ir apybraižos*, t. 1, Kaunas, 1945–1967, rankraštis saugomas Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų spaudinių skyriuje, f. 66-41, lap. 2.

² Janusz Tazbir, *Rzeczpospolita i świat*: Studia z dziejów kultury XVII wieku, Wrocław [i. in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971, p. 110.

³ Jan Stanisław Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce wiek XVI–XVIII*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1994, p. 185.

⁴ Povilas Reklaitis, „Mykolas Arkangelas Palloni. Italų freskininkas Lietuvoje XVII amžiuje“, in: Idem, *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiškant*: Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje, sudarytojas V. Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 131.

⁵ Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, „Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen“, in: *Tauta ir žodis*, t. 6, Kaunas, 1930, p. 14; naujas išverstas leidimas: *Pažaislis, Baroko vienuolynas Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 21.

⁶ Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, (*Acta academiae artium Vilnensis*, [t.] 6), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995, p. 15.

M. Karpowiczius⁷, S. Mossakowskis⁸ teigė, kad giminiavimasis su Pazi'ais įtakoją Pacų meninį skonį ir tuo pačiu formavo jų mecenavimo veiklos pobūdį, pagrįstą itališkojo Baroko fundacijomis. Be to, minėtas lenkų meno istorikas M. Karpowiczius dar pastebėjo, kad ši legenda buvo svarbi Pacų ryšiams su Italija⁹, ypač su Medičių dvaru, su kuriuo Pacai palaikė glaudžius ryšius XVII a. antroje pusėje¹⁰. Tuo tarpu lenkų istorikai E. Kulicka¹¹ ir A. Mączakas¹² savo tyrimuose išskėlė politinį „florentietiškos“ Pacų kilmės aspektą.

Tačiau neretai XX a. antrosios pusės lietuvių istoriografijoje (L. Jovaišos¹³, L. Šinkūnaitės¹⁴, M. Paknio¹⁵, T. Račiūnaitės¹⁶ ir kitų autorių Baroko architektūros tyrinėjimuose) „itališka“ Pacų kilmės istorija

⁷ Mariusz Karpowicz, „Kilka słów o Pożajściu i mecenacie Paców“, in: *Biuletyn historii sztuki*, t. 23, nr. 2, Warszawa, 1961, p. 171; Idem, *Działalność artystyczna Michelangela Pallonego w Polsce*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967, p. 33; Idem, *Sztuka oswieconego sarmatyzy: Antykizacja i klasycyzacja w środowisku warszawskim czasów Jana III*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, p. 149–150.

⁸ Stanisław Mossakowski, *Orbis Polonus: Studia z historii sztuki XVII–XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo „DiG“, 2002, p. 60–61.

⁹ Mariusz Karpowicz, *Działalność artystyczna Michelangela Pallonego*, p. 33–34; Povilas Reklaitis, *op. cit.*, p. 131.

¹⁰ Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antroje pusėje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, nr. 2002/2, Vilnius, 2004, p. 45–46.

¹¹ Elżbieta Kulicka, „Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego“, in: *Pogląd historyczny*, 1980, t. 71, p. 17.

¹² Antoni Mączak, „The Structure in the Commonwealth of the Sixteenth and Seventeenth Centuries“, in: *A Republic of Nobles: Studies in Polish History to 1864*, edited and translated by J.K. Fedorowicz, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, p. 128–129.

¹³ Liudas Jovaiša, „Baroko pradžia Lietuvoje“, in: *Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 475–487.

¹⁴ Laima Šinkūnaitė, „Baroko pilnatis Pažaislio vienuolyno ansamblyje“, in: *Darbai ir dienos*, t. 26, Kaunas, 2001, p. 7–28; Idem, „The Pažaislis Monastery Ensemble – Ideological and Artistic Principles of the Baroque“, in: *Barock im Baltikum und andre Studien des Ostseeraums: Homburger Gespräch 1999 und 2000*, Kiel, 2002, p. 31–51.

¹⁵ Mindaugas Paknys, „Pažaislio architektūros ansamblis – brandžiojo baroko pavyzdys“, in: *Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 488–492; Idem, „K.Z. Paco dvaro santykis su Pažaislio menininkais“, in: *Menotyra*, 1998, nr. 1, p. 4–9; Idem, „Nowe źródła o artystach w Pożajściu w kręgu mecenatu Krzysztofa Zygmunta Paca“, in: *Biuletyn historii sztuki*, t. 1–2, Warszawa, 2000, p. 153–161; Idem, *Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK: Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

¹⁶ Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai: Basujų karmelitų palikimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 64–69.

praleidžiama kaip nereikšmingas, nepatikimas ar neturintis pagrindimo faktas, nes jo tikrumą dar XIX a. esą paneigę J. Wolffas¹⁷ ir A. Bonieckis¹⁸ Pacų genealogijos studijose, laikydami šią giminę lietuviškos kilmės. Kai kurie tyrinėtojai, kaip pavyzdžiui, M. Paknys, nepažvelgdami giliau į to meto diduomenės mentaliteto ir kultūros ypatumus, Pacų „itališką“ kilmę bandė iš viso neigti¹⁹; lenkų mokslininkas M. Brahmeris šiai kilmės legendai netgi suteikė absurdiškumo ir ironijos atspalvį, tuo pačiu sumenkindamas Lietuvos didikų giminę bei jos kultūrinės aspiracijas²⁰. Be abejonės, Pacų kildinimas iš Italijos nuo pat atsiradimo pradžios galėjo turėti tiek šalininkų, tiek ir oponentų. Vėliau Pacų kilmės klausimas tapo istoriografijos dalimi, kurioje taip pat esama didžiulės nuomonių įvairovės. Šiuo straipsniu mes nesieksime gilintis į Pacų „florentietiškos“ kilmės tyrinėjimo peripetijas²¹ – pasitelkę turtingą LDK raštijos paveldą, čia ketiname atskleisti Pacų giminiavimosi su Florencijos Pazzi'ais ir juo paremto mito ištakas, jo raidą ir išsiaiškinti, kiek reikšminga Pacams buvo ši „florentietiškos“ giminytės legenda.

Iš pateiktos istoriografijos apžvalgos matyti, kad daugiausia Pacų „itališkos“ kilmės klausimą palietė meno istorikai, tyrinėdami Pacų mecenavimo veiklos ypatumus. Tuo tarpu Pacų mitinė „itališkoji“ kilmė XVII a. LDK raštijoje tyrinėtojų dar liko nepastebėta. Taip atsitiko galbūt dėl susiformavusio požiūrio, kad Pacų giminiavimosi su Florencijos Pazzi'ais legenda buvusi tik žodinė šios šeimos tradicija, perduodama iš kartos į kartą, ir neturėjusi rašytinių šaltinių. Šį teiginį patvirtina istorikės N. Asadauskienės nuomonė, kad minėta legenda egzistavo kaip „Pacų šeimos sakytinė tradicija“²². Tačiau įvairios XVII a. Pacų giminės genealogijos bei gausi panegirinė ir proginė lite-

¹⁷ Józef Wolff, *Pacowie*, p. 1–3.

¹⁸ Adam Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Warszawa: Druk J. Bergera, 1886, p. 241–243.

¹⁹ Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio pusė“, in: *Naujasis židinys*, 1997, nr. 7 / 8, p. 293–294.

²⁰ Mieczysław Brahmer, *Powinowactwa polsko-włoskie: Z dziejów wzajemnych stosunków kulturalnych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, p. 118–121.

²¹ Plačiau apie didikų Pacų tariamą giminiavimosi su Florencijos Pazzi'ais istoriografijoje, žr.: Aušra Baniulytė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų kilmė iš Italijos: tarp iliuzijos ir tikrovės“, in: *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*, (*Acta academiae artium Vilnensis*, [t.] 31), Vilnius: , 2003, p. 103–110.

²² Nelija Nijolė Asadauskienė, „LDK diduomenės genealoginės sampratos atsiradimas“, in: *Istorija*, 1997, nr. 35, p. 82.

ratūra liudija, kad Pacų giminiavimasis su italų didikais Pazzi'ais nuo pat atsiradimo pradžios yra susijęs su šią giminę ir jos dvarą propagavusia literatūra ir rašto kultūroje ilgainiui suformavo šios legendos tradiciją.

Kada iš tikrųjų Pacų „florentietiškos“ giminystės istorija atsirado, kol kas sunku pasakyti; ankstyviausi jos užrašymai yra aptinkami jau XVII a. pirmosios pusės LDK raštijoje. Vienas iš reikšmingiausių autorių, užrašiusių šią Lietuvos didikų Pacų mitinę kilmės istoriją, yra jėzuitas Albertas Kojalavičius-Vijūkas. Sudaręs žymiausių LDK bajorų šeimų ir herbų sąrašą, jis veikiausiai vienas iš pirmųjų Lietuvoje ėmė kildinti Pacus iš Italijos ir sieti juos giminystės ryšiais su Florencijos patricijų gimine Pazzi²³. Kol kas nėra aišku, ar jau pirmojoje šio herbų sąrašo versijoje ši legenda buvo užrašyta, ar ji atsirado kiek vėliau tą sąrašą perrašinėjant ir koreguojant – mat *Nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lithuaniae et provinciarum ad eum pertinentium* („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ir jos provincijų šeimų bei herbų sąrašas“) buvo parašytas apie 1648 m., vėliau dar kartą perrašytas ir galbūt spaudai parengtas 1658 m.²⁴ Mums svarbu tai, kad toje A. Kojalavičiaus rankraščio versijoje, kuri yra saugoma Čartoryskių bibliotekos rankraštyne Krokuvoje²⁵ yra sutinkamas Pacų „itališkosios“ kilmės legendos užrašymas²⁶.

Apskritai A. Kojalavičiaus heraldikos ir genealogijos studijos yra žinomos iš trijų redakcijų: pirmoji yra iš Korsakowskio bibliotekos (tai

²³ Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Ks. Wojciecha Wijuka Kojalowicza Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany compendium, czyli O klejnotach albo herbach...*, [przedmowa: Franciszek Piekosiński], Krakow: W drukarni „Czasu“ Fr. Kluczyckiego i Spółki, 1897, p. 54.

²⁴ Włodzimierz Dworzaczek, „Kojalowicz Wijuk Wojciech h. Kościeszka“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. XIII/1, z. 56, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967, p. 271; Dariusz Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas, Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 178–179. – A. Kojalavičius Lietuvos bajorų herbų rinkinį *Nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lithuaniae* sudarė, iš dalies remdamasis lenkų Bartoszo Paprocki'o ir Szymono Okolski'o tos pačios rūšies raštais; jame yra daug grynai lietuviškų herbų, neturinčių Lenkijoje analogų. *Nomenclator* esantis tekstas paties autoriaus buvo išverstas į lenkų kalbą ir parengtas spaudai, bet savu metu neišleistas, žr.: Jonas Totoraitis, „Albertas Vijūkas Kojalavičius“, in *Tiesos kelias*, 1928, nr. 1, p. 17.

²⁵ A. Kojalavičiaus rankraštis *Herbarz litewski Wojciecha Kojalowicza z roku 1658*, BCz, nr. Rpis 1352. Buvo naudotasi šio rankraščio kopija: BNW, mikrofilmas nr. 16253.

²⁶ *Ibidem*, lap. 239 recto.

Varšuvoje buvusio rankraščio nuorašas, XIX a. padarytas Działyński'o); antroji – vadinamoji *Compendium* – tai plačiai žinomas *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany compendium*, išleistas F. Piekosiński'o Krokuvoje 1897²⁷. Abi šios redakcijos yra lenkų kalba. Trečioji – jau minėtas *Nomenclator* – parašytas lotynų kalba²⁸. Būtina pastebėti, kad tarp *Nomenclator* ir *Compendium* redakcijų esama tam tikrų skirtumų. Iš mus dominančia tema skelbiamų dalykų nurodysime tai, kad XIX a. išleistame A. Kojalavičiaus herbyne Pacų šeimos genealogija siejama su legendiniu Palemonu teigiant, jog Pacai esanti kilminga LDK giminė, kurios ištakos siekia iš Italijos atvykusį Palemoną²⁹. Tuo tarpu XVII a. lotyniškame A. Kojalavičiaus veikalo rankraštyje šio fragmento nėra³⁰. Abiejose redakcijose nurodoma, jog Pacų „protėvynė“ esanti Etrurija Italijoje³¹.

Pasak *Lietuvos istorijos* autoriaus, Pacų giminės ištakos prasidedančios nuo romėnų konsulo ir vyriausio pontifiko Kosmo Pakcijaus (*Cosmus Paccius*), tariamai gyvenusio Katilinos maišto laikotarpiu³², tai yra II–I a. prieš Kristų³³. Iš to paties romėnų „protėvio“ savo giminės ištakas kildino taip pat Florencijos patricijų šeima Pazzi'ai³⁴. Taigi A. Kojalavičiaus Lietuvos bajorų heraldikos veikaluose lietuvių romėniškos kilmės mitas įgavo kitą aspektą ir prasmę, nei turėjo ankstesnių autorių raštuose. Populiari romėniškos lietuvių kilmės teorija, žinoma kaip Palemono legenda, bent jau XVII a. viduryje ėmė kisti ir veikiai įgavo naują pavidalą: per romėnišką šaknį giminiškais ryšiais buvo susietos dvi geografiškai tolimos, tačiau realiai gyvenusios didikų šeimos – Pacų ir Florencijos Pazzi'ų.

Tokia renesansinės Palemono legendos interpretacija atliepė Baroko pasaulėvoką, paremtą pastangomis įvykius bei reiškinius vertinti objektyviai ir tolyn daugyn remtis racionaliū protu – jo matas tuo metu

²⁷ Aukščiau minėtasis: Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza Herbarz rycerstwa* (žr. išnašą 23).

²⁸ Włodzimierz Dworzaczek, „Kojalowicz Wijuk Wojciech“, p. 217.

²⁹ Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Herbarz rycerstwa*, p. 54.

³⁰ Idem, *Herbarz litewski Wojciecha Kojalowicza*, BCz, nr. Rpis 1352, lap. 239 recto.

³¹ *Ibidem*, o taip pat: Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Herbarz rycerstwa*, p. 54.

³² *Ibidem*.

³³ *Antikos žodynas*, iš vokiečių k. išvertė: Rūta Kumžienė [ir kt.], Vilnius: Alma littera, 1998, p. 240.

³⁴ Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Herbarz rycerstwa*, p. 54; Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altri parti settentrionali*, t. 1, Firenze: Per Leopoldo Allegrini e Giov. Mazzoni stampatori nella Badia Fiorentina, 1834, p. 201.

ėmė įsivyrauti dėl gamtos mokslų plėtros³⁵. Šiomis aplinkybėmis atsitiktiniu dalyku nebeatrodė tai, jog nauja Palemono legendos interpretacija apie Pacų „florentietišką“ kilmę aptinkama ne kieno nors kito, o jėzuito A. Kojalavičiaus raštuose, nes pastarasis, kaip taikliai pastebi D. Kuolys, paisydamas jėzuitų istoriografijoje išgalėjusių kritiškumo tendencijų bei sekdamas bolandistų draugijos, su kuria pats palaikė ryšius, moksliniais metodais, „sutvarkė“ tautos istoriją, gerokai apvalydamas ją nuo M. Strijkovskio *Kronikai* būdingų stebuklų arba „paaiškindamas juos realiomis fizinėmis prielaidomis“³⁶. Tuo pačiu jėzuitų istoriografijai būdingu kritiniu mąstymu A. Kojalavičius pakoregavo Viduramžiais susiformavusį mitą apie Palemoną ir pritaikė jį „giminytės“ ryšiui tarp Lietuvos Pacų ir Florencijos Pazzi'ų pagrįsti.

Deja, A. Kojalavičius nenurodė šaltinių, kuriais rėmėsi, kad argumentuotų Pacų genealoginius tyrimus apie „itališką“ kilmę. Tačiau jis savo rankraščiuose yra palikęs liudijimų, kad neva yra matęs į Tridento biblioteką atvežtas senienas, surastas Sornelio pilyje 1635 m.³⁷ Šitos *antiquitates*, kaip jas vėliau pavadino K. Niesieckis³⁸, buvo ne kas kita, kaip tiktai eksponatai iš senovės Romos laikotarpio, kai gyveno minėtasis Katilina. Ant vieno iš jų Kojalavičius suradęs užrašą *Cosmus Paccius Pontifex Maximus subsignavi*³⁹. Sunku dabar nurodyti, kokius senovės romėnų artefaktus A. Kojalavičius tyrinėjo Tridento bibliotekoje ir ar iš viso juos matė, nors reikia pastebėti, kad jis lankėsi Italijoje apie 1655 m., kai buvo išrinktas prokuratoriumi ir dėl Lietuvos provincijos reikalų vyko į Romą⁴⁰. Galbūt tos išvykos metu vienoje iš Italijos bibliotekų jis ir sužinojo apie romėnų konsulą, vyrausiąjį pontifiką Kosmą Pakcijų. Dėl to nūnai galime tik spėlioti. Na, o vėliau per A. Kojalavičiaus Lietuvos bajorų heraldikos tyrinėjimus Pacų „itališką“ kilmę teigianti legendos versija greičiausiai išpopuliarėjo tarp kitų Pacų šeimos genealogų, tokių kaip Palujanavičius⁴¹ ir K. Niesieckis⁴².

³⁵ Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė*, p. 180.

³⁶ *Ibidem*, p. 180–181.

³⁷ Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Herbarz litewski Wojciecha Kojalowicza*, BCz, nr. Rpis 1352, lap. 239 recto.

³⁸ Kasper Niesiecki, *op. cit.*, p. 219.

³⁹ Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Herbarz litewski Wojciecha Kojalowicza*, BCz, nr. Rpis 1352, lap. 239 recto; Idem, *Herbarz rycerstwa*, p. 54; Kasper Niesiecki, *op. cit.*, p. 219.

⁴⁰ Jonas Totoraitis, „Albertas Vijūkas Kojalavičius“, p. 16.

⁴¹ Polujanavičius yra laikomas pirmuoju ir oficialiu Pacų genealogijos tyrinėtoju. Jis 1686 m. parašė *Genealogia Paca*. Šio veikalo kol kas nepavyko nei surasti, nei su juo susipažinti, tačiau jis yra minimas K. Niesieckio, *op. cit.*, p. 219.

⁴² *Ibidem*.

Varšuvos universiteto profesorius italas S. Ciampi's dokumentų iš įvairių Italijos archyvų rinkinyje yra nurodęs dar vieną įdomų šaltinį: Martino Zeilerio Pacų giminės genealogijos aprašymą, buvusį leidinyje *Descriptio Poloniae et Lithuaniae*, esą išleistame Vilniuje 1647 m.⁴³ Pastaroji data mums byloja, jog žinios apie Pacų giminę Vilniuje publikuotos beveik vienu metu su A. Kojalavičiaus heraldikos ir genealogijos tyrimais. Šiame leidinyje M. Zeileris pateikęs daug išsamesnį pasakojimą apie Pacų kilmę nei A. Kojalavičiaus. Pagal M. Zeilerį Pacų protėviai atvyko į Lietuvą kartu su romėnų patricijumi Palemonu ir 500 kitų kilmingų asmenų. *Varrone Pazzi* (tai yra *Cosimo* – galvoje turimas *Cosmus Paccius* – proanūkis) apsistojęs Lietuvoje ir davęs pradžia Pacų giminei; tuo tarpu Etrurijoje jis irgi palikęs giminaičių; ten ligi šiol gyvenantys jų palikuonys. Vėliau, kai valdant didžiajam kunigaikščiui Gediminui Lietuvos sostinė buvo perkelta iš Trakų į Vilnių, 1322 m. *Marco Pac*, *Varrone Pazzi* proproanūkis, buvęs paskirtas Trakų vaivada. Pasak šio autoriaus, nuo 1322 m. ir prasidėjusi Lietuvos Pazzi'ų giminės raida⁴⁴. Iš pastarosios informacijos galima daryti prielaidą, kad pirmieji Pacų ir Pazzi'ų „giminystės“ ryšį teigę užrašymai siekia bent jau XVII a. pirmos pusės Lietuvos kitakalbę raštiją.

Sudėtinga nustatyti šios „giminystės“ atsiradimo pradžią. Tikėtina, kad ji galėjo atsirasti kiek anksčiau nei minėtos XVII a. pirmos pusės Pacų kilmės istorijos. Tai liudija LDK iždininko ir vicekanclerio, Lenkijos karaliaus Vladislovo IV Vazos sekretoriaus Stepono Paco dienoraštis *Obraz dworów Europejskich*⁴⁵. Šiuose memuaruose S. Pacas aprašė savo išpūdžius iš kelionės po Europą 1624–1625 m. karaliaus Vladislovo IV palydoje. Čia minimas karaliaus apsilankymas Florencijoje, kunigaikščų Medičių dvare (apie tai savo dienoraštyje *Il diario di Tinghi cerimoniale della Corte Medicea* taip pat rašė Medičių dvaro cere-

⁴³ Šio leidinio nepavyko surasti nei Lietuvos, Lenkijos, nei Italijos bibliotekose. Žinių apie Martino Zeilerio leidinį *Descriptio Regni Poloniae et Lithuaniae* (Wilna, 1647) pateikia S. Ciampi's, *op. cit.*, p. 194. Nurodysime, kad 1647 m. Vilniaus leidinys tokiu pavadinimu nežinomas nė jokiam Lenkijos ar Lietuvos bibliografiui (red. past.).

⁴⁴ Sebastiano Ciampi, *op. cit.*, p. 195.

⁴⁵ Steponas Pacas, *Obraz dworów Europejskich na początku XVII wieku przedstawiony w Dzienniku podróży królewicza Władysława, syna Zygmunta III do Niemiec, Austriji, Belgii, Szwajcaryi i Włoch, w roku 1624–1625*, skreślony przez Stefana Paca; z rękopismu wydał J.K. Plebański, Wrocław: Nakładem Zygmunta Schlettera, 1854. Kitas, jau vėlesnis, šio dienoraščio leidimas su komentarais (jį parengė Adamas Przybošis; leidinys išėjo Krokuvėje 1977) yra: *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*.

monmeisteris Cesare Tinghi's⁴⁶). Vienas iš gausių priėmimų pas vieto didikus buvo Pazzi'ų šeimos namuose, kur S. Paca, kaip jis pats teigė, sutiko kaip Pazzi'ų giminaitį: „Vakare buvome balete pas Florencijos ponus Pacus; jie jau žinojo, kad jų protėviai kadais į tuos lietuviškus kraštus (traukdamiesi nuo vidinės sumaišties) pabėgo. Pazzi'ai galvojo, kad aš esu jų giminaitis, tam aš neprieštaravau, nes iš savo vyresniųjų žinojau, jog mūsų giminė kilusi iš Italijos. Džiaugsmingai su jais susipažinau, jie man irgi visokią pagarbą rodė ir mano garbei tą šventę suruošė“⁴⁷. Net neabejotina, kad S. Pacas šiame aprašyme turėjo galvoje lietuvių kilmės iš romėnų legendą, kuri tuo metu buvo ypač paplitusi tarp Lietuvos didikų; neatmetame galimybės, kad ji galėjo taip pat būti žinoma ir Italijoje.

S. Pacas lankėsi Florencijos didiko *Cosimo de' Pazzi* namuose⁴⁸. Reikia pastebėti, kad praėjus keletui dešimtmečių jo sūnus *Lorenzo Domenico de' Pazzi* išikūrė Pacų dvare ir palaikė itin artimus ryšius su to paties S. Paco sūnumis: LDK kancleriu Kristupu Zigmantu, vienu metu studijavusiu Italijoje⁴⁹, jo broliu Trakų vaivada Mikalojumi Steponu,

⁴⁶ Cesare's Tinghi'o dieneraštį *Il diario di Tinghi cerimoniale della Corte Medicea* sudaro trys dalys: dvi pirmosios (nuo 1600 iki 1623) yra saugomos BNCF rankraščių skyriuje, G. Capponi' o fonde (nr. 261, mikrofilmo sign.: 9606); trečioji dalis (iki 1637) yra saugoma ASF, f. *Miscellanea Medicea*, sign. 11. Kai kurie šio dieneraščio fragmentai buvo publikuoti: Angelo Solerti, *Musica, ballo e drammatica alla corte Medicea dal 1600 al 1637*, Firenze: R. Bemporad e figlio (tip. Aldino), 1905, p. 178–197.

⁴⁷ *W wieczór byliśmy u szlachty florenckiej panów Paców, którzy mając tę informacją, że przodkowie ich kiedyś w te kraje litewskie (ustępując przed domowymi mieszaninami) zaszli byli, tego rozumienia byli, że ja był ex stirpe [z rodu] ich, czemu nie kontradykował, mając też to per traditionem [przez tradycję] od starszych swoich, że dom nasz ze Włoch wyszedł, i radem z nimi przyjaźn wziął, oni mi też tam honor wszelaki czynili i gwoli mnie fest ten sprawili byli.* – Cit. iš: *Podróż królowicza Władysława Wazy*, p. 348; Steponas Pacas, *Obraz dworów Europejskich*, p. 143. Lenkiško teksto vertimas į lietuvių kalbą paimtas iš: Mindaugas Paknys, *Pažaislio mecenatas K.Z. Pacas: Magistro darbas*, Vilnius: [VU Istorijos fakultetas], 1997, p. 26; jis taip yra: Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio fundacijos pusė“, p. 293–294.

⁴⁸ Steponas Pacas, *Podróż królowicza Władysława Wazy*, p. 350; Angelo Solerti, *Musica, ballo e drammatica*, p. 180. – Beje, Cosimo de' Pazzi palaikė kažkokius prekybinius ryšius su ATR išikūrusia floerntiečių pirklų benduomene, žr.: Rita Mazzei, *Itinera mercatorum: Circolazione di uomini e beni nell'Europa centro-orientale 1550–1650*, Lucca: Maria Pacini Fazzi editore, 1999, p. 170, išnaša 160.

⁴⁹ M. Karpowiczius nurodo, kad jis studijavo Italijoje 8 metus, žr.: Mariusz Karpowicz, *Działalność artystyczna M. Palloni w Polsce*, p. 33; H. Kairiūkštytė-Jacinienė teigė jį studijavus 9 metus, žr.: Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, „Pažaislis, ein Barockkloster in Litaunen“, p. 14. Tuo tarpu Vaida Kamuntavičienė magistro darbe *Kristupas Zigmantas Pacas* (Kauņas: Vytauto Didžiojo universitetas, Istorijos katedra, 1998, p. 16) tvirtina, kad po

vėliau skandalingai tapusiu Vilniaus vyskupu⁵⁰, ir šių dviejų pusbrolių LDK didžiuoju etmonu Mykolu Kazimieru, kurio kariuomenėje L.D. Pazzi's ėjo karinę tarnybą ir net gavo paaukštinimą: tapo raitosios gvardijos regimento kapitonu⁵¹. Tad galima daryti prielaidą, kad tolesniam legendos gyvavimui įtakos galėjo turėti šių dviejų didikų šeimų bendravimas, užsimezges XVII a. per S. Paco ir C. de' Pazzi'o susitikimą.

Esama ir kitokių nuomonių šiuo klausimu. Štai meno istoriko M. Paknio teigimu, vienu metu Pacai bandė argumentuotai paneigti savo giminystę su italais⁵². Remdamasis Vilniaus vyskupo M.S. Paco 1680 m. sudaryta Pacų giminės genealogija⁵³, kolega pateikė M.S. Paco samprotavimus apie abiejų giminių herbų skirtumus (Pazzi'ų herbe yra du Delfinai ir penki Kryžiai auksiniame fone, o Pacų herbas turi dvi Lelijas raudoname fone⁵⁴). Vis dėlto vargu ar heraldiniais skirtumais galime grįsti tokią nuomonę. Čia nurodysime dar vieną autorių: F.F. De Daugnoną⁵⁵. Jis vienas iš pirmųjų istoriografijoje pabandė argumentuotai paaiškinti Pacų giminiavimosi su Pazzi'ais priežastis bei esmę⁵⁶ ir nurodė, jog herbų skirtumai šioje kilmės istorijoje didelės reikšmės

studijų Krokuvoje K.Z. Pacas vienerius metus (nuo 1638 iki 1639) studijas tęsė Paduvos universitete ir tik po to studijavo Perudžoje; nuo 1642 m. sausio 2 d. jis įsimatrikuliuavo Leideno universitete, kur ruošėsi klausyti teisės ir matematikos paskaitų, žr. *ibidem*.

⁵⁰ Po Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos mirties karalius M.K. Višnioveckis 1671 m. birželio M.S. Pacą nominavo Vilniaus vyskupu. Tačiau paskyrimo šiam teko dar palaukti: Vilniaus vyskupu jis buvo paskirtas tik 1682 gegužės 25 d. po keletą metų užsitęsusių konfliktų su kapitula, kuri nenorėjo dvasinių vyskupijos reikalų tvarkymo patikėti nekonsekruotam vyskupui, žr.: Jan Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie...*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 48–49; Józef Wolff, *Pacowie*, p. 179–183.

⁵¹ Apie tariamo Pacų giminaičio Loreno Domenico de' Pazzi bendravimą su Pacais, pirmiausia su LDK etmonu M.K. Pacu, plačiau žr.: Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antrojoje pusėje“, p. 51–61.

⁵² Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio fundacijos pusė“, in: *Naujasis židinys*, 1997, nr. 7/8, p. 294.

⁵³ Mikalojus Steponas Pacas, *Genealogia Domu Pacowskiego przez... Mikolaja Stefana Biskupa Wileńskiego. R. 1680*, rankraštis BCz, nr. Rpis 425. Buvo naudotasi šio rankraščio kopija: BNW, mikofilmas nr. 11479, lap. 113–120.

⁵⁴ *Ibidem*, lap. 120.

⁵⁵ F.F. De Daugnon, *Gli italiani in Polonia dal IX secolo al XVIII: Note storiche, con brevi cenni genealogici, araldici e biografici*, t. 1–2, Crema: Tip. Plausi e Cattaneo, 1905–1906. Buvo naudotasi šio leidinio mikrofotokopija BNCF, mikrofliša nr. 23, I 754, „Pazzi di Polonia“, p. 146–165.

⁵⁶ Plačiau apie tai žr.: Aušra Baniulytė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų kilmė iš Italijos“, p. 106.

nevaidinę: mat Lenkijoje (ir, pridėsime, Lietuvoje) tuo metu giminė, giminystė traktuota kitaip nei Italijoje – Abiejų Tautų Respublikoje vienas herbas galėjo saistyti kraujo ryšiais nesusijusius asmenis, t.y. giminė ir giminystė čia grįsta nebūtinai vien kraujo ryšiais⁵⁷. Šis mokslininkas nurodo, jog ir kai kurios italų šeimos, atsikėlusios į Respubliką, ne visuomet išlaikydavo senąją savo šeimos herbą (kartais jo netgi atsisakydavo); pavyzdžiui tokie buvo *Badeni, Cecchi, Cellari, Giannotti* ir kt. Minėta Pazzi'ų giminė tapo kamienu, iš kurio išaugo daugiau Italijos kilmingų giminių; kai kurios, beje, taip pat irgi neišlaikė pagrindinio giminės herbo. Tad, F.F. De Daugnono nuomone, anuomet nuostabos nekėlė, kad viena tokia giminės atšaka politinių negandų metu galėjusi įsikurti Lenkijoje ir – kaip daugelis kitų italų šeimų – priimti kokį nors kitą lenkišką herbą⁵⁸.

Anot M. Paknio, Vilniaus vyskupo teiginys („pakankamai turto ir spindesio turi Pacų Namai ir be papildomų italų spalvų [...], dėl to Pacai nėra kilę iš anų florentiečių *de Pazzis*“⁵⁹) neginčijamai paneigęs Pacų giminystę su Florencijos Pazzi'ais⁶⁰. Tačiau reikia pastebėti, kad šis istorikas, galbūt visiškai atsitiktinai nepastebėjo vieno fragmento, esančio toje pačioje M.S. Paco genealogijoje, o būtent, šios giminės kilmės istorijoms būdingo mitinio motyvo apie Pacų „protėvį“ romėnų konsulą vyriausiąjį pontifiką Kosmą Pakcijų, kurio giminaičiai, anot M.S. Paco, pasitraukę į Lietuvą kartu su Pompėjo karvedžiu Publiju mi Libonu, vėliau pervadintu Palemonu⁶¹. Nepaisant atsargios Vilniaus vyskupo M.S. Paco nuomonės „florentietiškos“ kilmės klausimu, būtina nurodyti, kad jis vis dėlto aiškiai rėmėsi A. Kojalavičiaus Lietuvos bajorų herbų rinkiniu bei kartojo XVII pirmoje pusėje susiformavusį mitinį „palemonišką“ Pacų kilmės pasakojimą.

Iš tiesų Vilniaus vyskupas M.S. Pacas nei paneigė, nei patvirtino savo giminės ryšius su Florencijos Pazzi'ais. Tiesiog kaip ir daugelis kitų to paties laikotarpio, taip pat ir vėlesnių amžių autorių vyskupas siekė parodyti Pacų giminės ištakas; jų apibūdinimas prasidėdavo pasakojimu apie romėnų konsulą, vyriausiąjį pontifiką Kosmą Pakcijų, davusį pažįą visai plačiai Pacų giminei. Tuo tarpu paties Vilniaus

⁵⁷ F.F. De Daugnon, *op. cit.*, p. 159.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 158–162.

⁵⁹ Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio fundacijos pusė“, p. 294; Mikalojus Steponas Pacas, *Genealogia Domu Pacowskiego*, lap. 120.

⁶⁰ Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio fundacijos pusė“, p. 294.

⁶¹ Mikalojus Steponas Pacas, *Genealogia Domu Pacowskiego*, lap.118.

vyskupo požiūri į „florentietiška“ kilmę atspindi kitas minėto S. Ciampi'o cituojamas šaltinis. Jame aprašomas apie to paties M.S. Paco apsilankymas Romoje apie 1660 m., kai jis dar buvo gerokai jaunesnis ir dar nebuvo vyskupas. Štai šiame S. Ciampi'o nurodytame dokumente teigiama, kad būsimasis Lietuvos Bažnyčios hierarchas Italijoje „prisistatinėjęs esančiu iš Pazzi'ų giminės“⁶².

Kitame jau daug vėlesnio laikotarpio istoriniame šaltinyje, tai yra, popiežiaus nuncijaus Opitijaus Pallavicini'o 1682 m. kovo 13 d. laiške Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kozimui III, paminėtas to paties asmens (Vilniaus vyskupo M.S. Paco) apsilankymas Florencijoje prieš keklus metus. Tame laiške O. Pallavicini's teigia, kad M.S. Pacas, „lankydamasis Florencijoje pagarbinti mūsų šventosios de' Pazzi Šventųjų Palaikų ir bendraudamas su vienuolėmis iš vienuolyno, kur tie Palaikai saugomi, didžiavosi, kad yra kilęs iš tos pačios šventosios šeimos“⁶³.

Pacų ir Pazzi'ų ryšį per šventąją „giminaitę“ atspindi ne vienas paneigirinis to laikotarpio kūrinys, išreiškiantis Pacų pasišventimą šv. Marijai Magdalietai de' Pazzi bei jų religines nuostatas, įtakotas bažnytinės reformos idėjų⁶⁴. Pavyzdžiui, minėto asmens paskyrimo Vilniaus vyskupu proga 1682 m. Vilniuje išėjo Jono Drevso paneigirinis kūrinys *Honor consummatus liliorum*⁶⁵. Šioje paneigirikoje aiškiai įvardijamas santykis tarp dviejų kilmingų šeimų: „dangaus prieigas nušvietusi nepaprasta šlovingosios Magdalietai de' Pazzi dieviškos sielos šviesa yra iš žemiškųjų Pacų ypatingosios stiprybės“⁶⁶. Tokiomis aplinkybė-

⁶² Sebastiano Ciampi, *op. cit.*, p. 196.

⁶³ *E trovandosi in Firenze a venerare le Sacre Ceneri della n.-ra Santa de' Pazzi, nel trattare con le buone monache del Convento, ove son custodite, e pregiarsi d'over origine dalla famiglia della med.-ma Santa*, žr.: ASF, f. Mediceo del Principato (toliau MP), b. 4495, *Diversi a S.A.S.*, lap. 744 recto.

⁶⁴ Mindaugas Paknys, „Neregimoji Pažaislio fundacijos pusė“, p. 293; Jan Stanisław Bystroń, *Dzieje obyczajów*, p. 186; Janusz Tazbir, *Rzeczpospolita i świat*, p. 110–111.

⁶⁵ Jonas Drevsas, *Honor consummatus liliorum illustrissimi ac reverendissimi domini D. Nicolai Stephani Pac Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi Vilnensis... fidem ill[ust]r[issi]mo ac reverend[issi]mo antistiti dum cathedram suam Vilnensem auspiciatissime ingrederetur inter communes omnium plausus praesentatus...*, [Vilnae: Typis Academicis S.I, 1682]. – Pilnesnį leidinio aprašą ir daugiau informacijos apie kn. yra: *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 8), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 87 (toliau bus minimas kaip LLKS).

⁶⁶ *Accessit coelestibus non vulgaris splendor ab illustri illa Anima Divina Magdalena de Pazzis è terrestri Paciorum viridatio in immarcescibiles perpetuae pacis hortos translata*, žr.: *ibidem*, lap. D recto.

mis Vilniaus vyskupo siekimas paneigti giminystės ryšį su Florencijos Pazzi'ais būtų jau vien iš diplomatinio mandagumo atrodęs mažių mažiausiai keistai. M.S. Paco žodžiai tikriausiai galėjo reikšti mintį, kad Pacų giminė jau pati savaime yra didinga, todėl jiems nebūtina su kuo nors giminiuotis, kad pelnytų garbę; negana to, su jais norinti giminiuotis sena ir kilminga florentiečių giminė Pazzi. Tokiu pasipuikavimu Vilniaus vyskupas galbūt norėjo tik dar labiau pabrėžti savo giminės galybę ir šlovę, kurios šią giminę lydėjo XVII a. antroje pusėje.

Kalbant toliau atrodo svarbu pažymėti ir tam tikrą Baroko epochai būdingą retorinę kalbėjimo ir rašymo manierą, pompastiką, arogancią ir netgi neslepiamą atsainumą vertinant supančią aplinką ar jos objektus. Tai geriausiai iliustruoja jau cituotas S. Paco kelionės po Europą dienoraščio stilius. Lenkų mokslininko J.A. Chrościckio pastebėjimu, pasipūtėliška S. Paco nuomonė sutinkama po apsilankymo Toskanos didžiojo kunigaikščio Ferdinando II portretų galerijoje, kurioje jis pamatytus portretus įvertinęs teiginiu, kad „jie [portretai] neverti mūsų“⁶⁷. Ne ką palankesnio atsiliepimo iš S. Paco nusipelnė netgi ispaniškasis dvaras: „nieko neturi, tik tuščią vėją, kuri ispanų karalius pučia, norėdamas juos taip pritraukti ištikimai tarnystei“⁶⁸. Arogantiškas požiūris į kitas Europos valstybes, į tų valtybių valdovų rūmus susiformavo dėl to meto Abiejų Tautų Respublikoje vyravusios kitos valstybinės ir socialinės santvarkos, pasižymėjusios bajorų luomo didžiulėmis privilegijomis ir beveik nevaržoma laisve (šią padėtį britų mokslininkas Normanas Davies apibrėžė kaip „bajorų demokratija“⁶⁹). Jau XVI a. lenkų raštijoje buvo į padanges iškeltos lenkų bajorų laisvės. Pavyzdžiui, Stanisławo Orzechowskio traktate *Quincunx (Penktainis)*, išleistame veikiausiai 1564 m., lygiai taip pat su neslepia panieka buvo atsiliepiama apie lietuvių bajorus, didijį kunigaikštį ir visą lietuvių valstybę⁷⁰. Tad tikriausiai iš tų pačių pozicijų Vilniaus

⁶⁷ *Nie stoją za nasze...*, žr.: Juliusz Antoni Chrościcki, *Sztuka i polityka*: Fundacje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587–1668, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983, p. 161–162.

⁶⁸ *Nie masz nic, jedno próżny wiatr, którym ich król hiszpański nadyma, chcąc ich tym pociągnąć do oddawania wiernego poddaństwa...*, žr.: *ibidem*, p. 161.

⁶⁹ Norman Davies, *Dievo žaislas*: Lenkijos istorija, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1795 metų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 355–405.

⁷⁰ Darius Kuolys, „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, sudarytojai: Algis Samulionis [ir kt.], (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Pradai, 2000, p. 115; Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija*: XIII–XVIII amžius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 105.

vyskupas M.S. Pacas žvelgė ir į savo giminės kilmę bei tos giminės ryšius su Florencijos Pazzi'ais.

Kad Palemono legenda, kuria grįsta Pacų giminystė su Pazzi'ais, buvo svarbi Pacų genealogijų dalis, liudija ir kitas panašaus pobūdžio kilmės aprašymas, sutinkamas 1685 m. parašytoje genealogijoje *Parentela IW i prześwietnego domu Ichmm panów Paców w WXL*⁷¹. Šioje genealogijoje Pacų giminės ištakos taip pat yra siejamos su jau minėtu Kosmu Pakcijumi ir taip pat nurodoma, kad šio kariūno proanūkis „į tą kraštą, kurį šiandien Lietuva vadiname“, kartu su Palemonu ar Publijumi Libonu, artimu Pompėjaus, kovojosi su Julijumi Cezaru, giminaičiu, ir kitais romėnų kilmingaisiais vienu metu atvykęs⁷². Lygiai kaip ir Vilniaus vyskupo M.S. Paco aukščiau minėtame rašinyje, šioje genealogijoje Palemono vardas irgi tapatinamas su Pompėjaus laivyno vadu Publijumi Libonu⁷³. Pastebėsime, kad legendinį asmenį su istoriniu tapatinti po 1560 m. pradėjo A. Rotundas ir M. Kromeris⁷⁴. M. Ročkos nuomone, Publijaus Libono vardu tuo metu buvo pareikštos Lietuvos pretenzijos į Livonijos teritoriją⁷⁵, ir tai atrodo įtikinama, nes prasidėjo kelis dešimtmečius trukęs Livonijos karas. Todėl galima daryti prielaidą, kad vėliau, XVII a. antroje pusėje, Pacų mitinės kilmės istorijose atsiradęs Publijaus Libono vardas vėl galėjo atspindėti ne mažiau karuose su Švedija aktualią Livonijos krašto problemą⁷⁶.

1685 m. sudarytoje Pacų genealogijoje yra dar vienas siužetas, susijęs juos su Florencijos Pazzi'ais. Kalbama apie Jeruzalės išvadavimą I-jo Kryžiaus žygio metu. Taigi barokinėje Pacų genealogijoje pasakojama, kad prieš 600 metų (skaičiuojant nuo 1685 m. po Kristaus) Pacai padėję Lotaringijos kunigaikščiui Godfrydai Buloniečiui, vėliau tapusiam pirmuoju Jeruzalės karaliumi, ir šventame kare prieš turkus bei saracėnus kartu su kitais kryžininkais iš pagonių šventoje Jeruza-

⁷¹ *Parentela IW i prześwietnego domu Ichmm panów Paców w WXL*, žr.: LNDB, f. *Ossolinscy*, V, nr. 542, lap. 1–15. Už informaciją apie šį dokumentą dėkoju Varšuvos universiteto Naujųjų laikų istorijos katedros doktorantui Konradui Bobiatyńskui.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 78; Jerzy Suchocki, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej: Aspekty polityczne i narodowe“, in: *Zapiski historyczne*, 1987, t. 52, p. 40.

⁷⁴ Marcelinas Ročka, *op. cit.*, p. 78; Jerzy Suchocki, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej“, p. 40.

⁷⁵ Marcelinas Ročka, *op. cit.*, p. 80.

⁷⁶ Bronius Dundulis, *Lietuva laisvės kovų sukuriuose (IX–XIX a.)*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 90–95.

lės žemėje atkovoje Šventąjį Kapą⁷⁷. Šis motyvas taip pat sutinkamas vieno iš žymiausių XVII a. Toskanos didikų šeimų genealogų Eugenio Gamurrini'o veikale *Istoria genealogica delle familie nobili Toscane et Umbre* (Toskanos ir Umbrijos didikų šeimų genealogijos), išleistame 1673 m.⁷⁸ Čia yra aprašoma tokia Florencijos Pazzi'ų herbo atsiradimo istorija. I-ojo Kryžiaus žygio metu Jeruzalės valdovas Godfrydas Bulonietis patricijams Pazzi'ams, kovojusiems po šio feodalo vėliava, suteikęs herbą, vaizduojantį du Delfinus mėlyname fone su kryžiaus forma išdėliotais nedideliais auksiniais Kryželiais⁷⁹. Pastaroji informacija, atspindėta aukščiau minėtoje Pacų genealogijoje, kalba jau ne tik apie Pacų giminystę su Pazzi'ais, bet ir apie amžininkų suvokiamą bendrą šių dviejų didikų giminių dalį Europos istorijoje.

Legendinėje Pacų „palemoniškos“ kilmės istorijoje Kryžiaus žygio į Šventąją žemę siužetas atsirado greičiausiai dėl panegirinės literatūros poveikio⁸⁰. Mat įvairios genealogijos ir panegirinė literatūra XVII a. buvo glaudžiai susijusios, nes ir viena, ir kita, be kitų dalykų, siekdavo atskleisti garbingą kurių nors protėvių praeitį. Dėl antikinės literatūros pavyzdžių ir susiformavusio žanrinio kanono reikalavimų ir vieni, ir kiti kūriniai išeidavo sinkretiški, todėl šiandien į juos mes galime žiūrėti tiek iš istoriografijos, tiek iš grožinės literatūros pozicijų⁸¹. Ir

⁷⁷ *Parentela IW i prześwietnego domu Ichmm panów Paców w WXL*, žr.: LNDB, f. Ossolinscy, V, nr. 542, lap. 2.

⁷⁸ Eugenio Gamurrini, *Istoria genealogica delle famiglie nobili Toscane et Umbre*, t. 3, Firenze, 1673, fotografuotas leidimas: Bologna: Forni, 1972. Ištraukas iš E. Gamurrini'o veikalo yra publikavęs: Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche*, t. 1, p. 196.

⁷⁹ E. Gamurrini, *op. cit.*, p. 110–111. Vienas iš pirmųjų Pazzi'ų giminės narių, žinomu Florencijos istorijoje, buvo karvedys Pazzo Ranieri, pasižymėjęs ypatinga drąsa 1088 m. Šventojoje Žemėje, žr.: *ibidem*, p. 111.

⁸⁰ Jeruzalės išvadavimo siužetas Europos raštijoje paplito dėl karų su turkais. Tai Baroko epochai būdinga literatūrinė ir ikonografinė tema, kurią pirmą kartą XVI a. pabaigoje išplėtojo italų poetas Torquato Tasso poemoje *Gerusalemme liberata* (Išvaduojoji Jeruzalė), parašytoje 1575 m. ir dedikuotoje kunigaikščiui Alfonsui d'Este. Šios temos pasirinkimui didelės reikšmės turėjo 1571 m. pergalingas Lepanto mūšis prieš turkus, žr.: Józef Heistein, *Historia literatury włoskiej*, Wrocław [i. in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979, p. 106–107; *Storia della letteratura italiana*, vol. 5: *Il seicento*, dirett. E. Cecchi e N. Sapegno, Milano: Garzanti, 1967, p. 829–854.

⁸¹ Kęstutis Gudmantas, „Daugirdas, kur eiles rašo (Samuelis Daugirdas iš Pagaujo ir jo *Genealogija*)“, in: Samuelis Daugirdas, *Genealogija, arba Trumpas didikų Lietuvos kunigaikščių ir jų didikų bei narsių žygių aprašymas*, originalo tekstą parengė, iš lenkų kalbos vertė ir tekstologines pastabas parašė Regina Koženiauskiene, (*Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 31.

vienuose, ir kituose mes surandame panašių siužetų, nes dėmesį netikėtumu, negirdėta anksčiau intriga turėję patraukti „drasūs“ siužetai anuomet keliavo iš vieno žanro į kitą be didesnių kliūčių. Tad visai nenuostabu, kad pasakojimas apie Pacų dalyvavimą I-jame Kryžiaus žygyje sutinkamas taip pat ir Baltazaro Dankvarto laidotuvių poezijos rinkiny, skirtame LDK didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Pacui, *Lilia z ciernia smierci tryumfuiąca*, išėjusiam 1682 m.⁸² Prisimenant M.K. Paco karinius nuopelnus čia tvirtinama, kad „1099 m. Pacai padėjo Godfrydai Bulonečiui, pirmajam Jeruzalės karaliui, Šventajame kare prieš turkus ir saracėnus atkovoti Šventąjį Kapą šventosios Jeruzalės žemėje iš pagonių“⁸³. Šis faktas liudija apie tam tikrą šio siužeto populiarumą mūsų Baroko literatūroje apskritai.

Atsižvelgus į auksčiau išdėstytus faktus, galime beveik neabejodami tvirtinti, kad siužetus, pagrindžiančius tariamą giminybę, inspiravo šių dviejų kilmingų šeimų kontaktai ir asmeniniai interesai. Florencijos Pazzi'ai po surengto nesėkmingo šamokso prieš Medičius savo valstybėje buvo praradę galią ir politinę įtaką⁸⁴. Kai kurie iš jų pasitraukė iš Florencijos, kiti joje pasiliko ir tapo Medičių vasalais⁸⁵. Todėl giminiavimasis su turtingais ir įtakingais Lietuvos Pacais jiems atvėrė naujų galimybių siekiant aukštesnės padėties visuomenėje. Štai L.D. de' Pazzi's, padedamas Pacų, įsitaisė Respublikos karališkajame dvare; čia jam veikiai buvo suteiktas grafo titulas⁸⁶. Ir tai nebuvo jokia

⁸² Čia naudotasi: Baltramiejus Baltazaras Dankvartas, *Lilia z ciernia smierci tryumfuiąca* albo *Kazanie na exequiach jaśnie wielmożnego iego mci pana p. Michala Kazimierza Paca, woiewody... miane w Warszawie w roku 1682*, Vilnae: Typis Academicis Soc[ietatis] Jesu, 1715. – 1682 m. leidimas žinomas tik iš šaltinių, žr.: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos=Polka ksiązka na Litwie w XVII w.*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 49–50.

⁸³ *Roku 1099 (iuz temu lat 616) dway Pacowi Godefridowi Krolowi perwyszemu Jerozolimskiemu pomogli Woiny Swiętey przeciw Turkom y Saracenom, pomogli odebrania Grobu Pańskiego, ziemie S. Jerozolimy, z ręku pogańskich*, žr.: *ibidem*, lap. A recto.

⁸⁴ Pazzi'ų giminė, garsėjusi savo sena kilme, sėkmingai vertėsi prekyba iki XV a. vidurio, iki Medičių įsigalėjimo Florencijoje; po 1478 m. Pazzi'ų surengto šamokso prieš Medičius su daugeliu buvo žiauriai susidorota. Šamokso iniciatoriaus Jacopo de' Pazzi kūnas buvo minios suplėšytas ir įmestas į Arno upę; kiti šamokslininkai buvo įkalinti arba turėjo bėgti iš miesto; visų namai buvo sudeginti. Žr. apie tai daugiau: Marcello Vannucci, *Storia di Firenze dal 59 a C. al 1966*: I due mila anni di una città, unica al mondo, che ha ditto un suo stile di vita, Roma: Newton Compton editori, 1986, p. 138–139; Christopher Hibbert, *The House of Medici: Its Rise and Fall*, New York: Morrow Quill Paperbacks, 1980, p. 131–133.

⁸⁵ Christopher Hibbert, *The House of Medici*, p. 140–143.

išimtis tuo metu. Nemažai italų kariūnų, pirklių ir menininkų ieškojo prieglobsčio Lenkijoje ir Lietuvoje, tikėdamiesi padaryti karjerą Respublikos valdovo rūmuose ar net įgyti nobilitaciją⁸⁷. Tai liudija minėto S. Ciampi'o dokumentų rinkinyje⁸⁸ paskelbti bei Medičių šeimos archyve saugomi gausūs rekomendaciniai laišakai⁸⁹, rašyti iš Respublikos karaliaus dvaro atskiriems asmenims: grįžę į tėvynę, šie siekė aukštesnės tarnybos kunigaikščių Medičių rūmuose, nors jiems tai pasisekdavo ne visada. Tuo tarpu Pacams ši vidutinio turtingumo italų pirklių šeima, praeityje garsėjusi savo kilme, galėjo suteikti gerą vardą ir padėti siekti giminės įtvirtinimo pačioje valdančiosios diduomenės viršūnėje. Beje, panašiai elgtasi ne tik Lietuvoje, bet ir kituose Europos kraštuose.

Tešiant pasakojimą apie L.D. de' Pazzi'į, svarbu nurodyti, jog jis buvo Medičių informatorius ir teikė jiems žinias apie padėtį Respublikos valdovų rūmuose ir visoje valstybėje⁹⁰. Tariamose Pacų ir Pazzi'ų giminystės propagavimas rodo ir tam tikrus pačių Medičių interesus.

⁸⁶ Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais XVII a. antrojoje pusėje“, p. 50.

⁸⁷ Apie italų pirklių imigraciją Vidurio ir Rytų Europoje rašė italų tyrinėtoja Rita Mazzei, žr. jos: „I mercanti italiani a Cracovia agli inizi del seicento“, in: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 1982, z. 71, p. 42–47; Idem, *Traffici e uomini d'affari italiani in Polonia nel seicento*, Milano: Franco Angeli editore, 1983; Idem, „I Bandinelli di Firenze fr Toscana e Polonia (secoli XVII–XVIII)“, in: *Viaggio in Italia e viaggio in Polonia*, a cura di Danuta Quirini-Popławska, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994, p. 163–173; taip pat jau cituota jos monografija *Itinera mercatorum*. Šią temą gvildeno: Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702)*, Vilnius: Diemedis, 2002, p. 290–293; Idem, „„Bartholomeus Cynaki ir CI“: Italai Vilniaus miesto valdančiajame elite XVII a. antrojoje pusėje–XVIII a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuva ir pasaulis: Bendradarbiavimas ir konfliktas, tarptautinė konferencija*, Vilnius, 1999 m. spalio 14–16 d., [sudarytojos Nelė Asadauskienė, Audronė Janužytė], Vilnius: Vaga, [2000], p. 180; Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais“, p. 47.

⁸⁸ Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica*, t. 1, p. 332–334; taip pat šie dokumentai yra S. Ciampi'o publikuoti kitame dokumentų rinkinyje: *Notizie di medici, maestri di musica e cantori, pittori, architetti, scultori ed altri italiani in Polonia e polacchi in Italia*, Lucca: Tipografia di Jacopo Balatrerri, 1830, p. 8–10.

⁸⁹ Tarp gausybės įvairaus turinio laiškų, rašytų Vladislavo Vazos IV ir Jono Kazimiero kanceliarijose Medičiams, yra nemažai rekomendacinių raštų. Tikriausiai ne visuomet rekomenduojamajam pasisekdavo gauti tarnybą Medičių dvare, nes pasitaiko, kad vienas ir tas pats asmuo būdavo rekomenduojamas keletą kartų, žr.: ASF, f. MP, b. 4295, *Lettere di Polonia*, lapai nenumuoti.

⁹⁰ Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais“, p. 48.

Mat kad Florencijos kunigaikščiai jau nuo XVI a. siekė Respublikos valdovų karūnos⁹¹; savo ambicijų ją gauti Medičiai nebuvo atsisakę ir XVII a.⁹² Vienas iš kelių prie jos, Medičių akimis, vedė per Pacų ir Pazzi'ų tariamą giminystę. Tos giminystės saitus dar labiau turėjo sutvirtinti menamos Pacų giminaitės karmelitų vienuolės šv. Marijos Magdaliėtės de' Pazzi relikvijos: garsėjęs fanatišku religingumu Toskanos didysis kunigaikštis Kozimas III jas vienu metu padovanojo Pacams⁹³. Šios relikvijos kaip artimo bendravimo išraiška taip pat turėjo platinti šios šventosios kultą Lenkijos-Lietuvos valstybėje ir taip pat joje garsinti Florencijos vardą, o tai Medičių dvarui taip pat buvo labai svarbu⁹⁴.

Paminėjus Medičius savaime prieš akis iškyla turtinga šios kunigaikščių giminės istorija, jos didžiulis indėlis į politinį, religinį, meninį ir pan. Italijos gyvenimą. Ypač svariais laikytini Medičių nuopelnai Katalikų Bažnyčiai. Iš jų kilęs popiežius Leonas X⁹⁵, Klemensas VII⁹⁶, taip pat keli kardinolai ir daugybė kitų Bažnyčios kunigaikščių. Taigi ši giminė visuomet buvo artimai susijusi su Šventuoju Sostu. Todėl minties apie Pacų ir Pazzi'ų tariamą giminystę ir tą mintį įkūnijusios legendos raida taip pat, galimas daiktas, irgi buvo artimai susijusi su Apaštalų Sostu bei jo interesais Rytų Europoje. Kad tokia prielaida įmanoma, patvirtina minėtas S. Paco dienoraštis. Vladislavo IV dvarūnas jame, be kitų dalykų, aprašė ir savo apsilankymą Romoje pas popiežių, kur jis irgi buvęs sutiktas kaip Florencijos Pazzi'ų šeimos

⁹¹ Danuta Quirini-Popławska, „Dwór medycejski i Habsburgowie a trzecia elekcja w Polsce“, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 42, Warszawa, 1998, p. 121–132; Idem, „La corte Toscana e la terza elezione in Polonia“, in: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 1982, z. 71, p. 49–66.

⁹² Rita Mazzei, *Traffici e uomini d'affari italiani*, p. 47–49; Aušra Baniulytė, „Lietuvos didikų Pacų ryšiai su Medičiais“, p. 59.

⁹³ Aušra Baniulytė, *op. cit.*, p. 57.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Popiežius Leonas X – tai Giovanni's di Lorenzo de' Medici's (1513–1521), apie jį daugiau žr.: Christopher Hibbert, *The House of Medici*, p. 217. Leonas X inicijavo Lietuvos globėjo šv. Kazimiero kanonizacijos procesą (žr.: Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 4: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijs, 1987, p. 606). Jo siūstas legatas Zaccaria's Ferreri's 1520 m. Vilniuje parašė lotynišką šventojo biografiją *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus et magnis Lituaniae ducibus clarissimi* (Cracoviae: Typis Joannis Haller, 1521). Netrukus šis popiežius mirė (1521 XII 1), ir Kazimiero byla liko neužbaigta, žr.: Zenonas Ivinskis, *op. cit.*, p. 606; taip pat: Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*, p. 76.

⁹⁶ Popiežius Klemensas VII – tai Giulio di Giuliano de' Medici's (1523–1534), apie jį daugiau žr.: Christopher Hibbert, *The House of Medici*, p. 239.

narys: „popiežius, kai jam bučiavau koją, man pasakė, kad džiaugiasi mano kilme iš italų giminės Florencijos ponų Pacų, kaip jis tai supratao, o aš jam nesipriešinau“⁹⁷.

Tokios informacijos šviesoje visai suprantama atrodo kai kurių nuncijų veikla Respublikoje. Pavyzdžiui, yra žinoma, jog apie Pacų „florentietiškos“ kilmę kalbėjo ir taip šią legendą skleidė tokie popiežiaus pasiuntiniai kaip Pietro Vidoni’s⁹⁸, Galeazzo Marescotti’s ar jau minėtas O. Pallavicini’s; reikia nurodyti ir tai, kad visi jie buvo artimai susiję su Pacų dvaru. Pavyzdžiui, laiške į Romą, datuotame 1654 m. birželio 29 d., andainykštis nuncijus, vėliau kardinolas P. Vidoni’s⁹⁹ tarp kitų svarbių politinių įvykių naujienų iš Respublikos taip pat užsimeina ir apie neseniai seimo maršalu paskirtą Kristupą Zigmantą Pacą, vėliau tapusį LDK kancleriu. Pavadinęs jį *Cristoforo de Pazzi*, nuncijus pridūrė, kad jis esąs iš Pazzi’ų giminės, iš Florencijos¹⁰⁰. Lygiai taip pat (*de Pazzis*) K.Z. Pacas tituluojamas kitame P. Vidoni’o laiške, rašytame lotyniškai jau daug vėliau, 1678 m. kovo 7 d., ir adresuotame kamaldulių ordino generalmajorui¹⁰¹. Kitas popiežiaus nuncijus G. Marescotti’s¹⁰² vienoje vietoje rašo, kad Lenkijos-Lietuvos valstybėje esą nemažai italų atvykėlių, kurie nusipelnę Respublikai ir pasilikę tame krašte; tokia, pavyzdžiui, esanti Pacų giminė, kurios protėviai kilę iš Florencijos¹⁰³. Šie faktai rodo, mūsų akimis, vieną svarbų dalyką: jei

⁹⁷ *Mnie, kiedym mu nogę całował rzekł, że się cieszył z tego, że ja był z familii włoskiej, floreńskiej panów Paców, jego Pacezanów, jako on rozumiał, a jam téż nie zaprzeczał*, cit. iš: Steponas Pacas, *Obraz dworów Europejskich*, p. 138. Citatos vertimas iš lenkų kalbos paimtas iš: Mindaugas Paknys, *Pažaislio mecenatas K.Z. Pacas*, p. 26.

⁹⁸ Pietro Vidoni’o pavardė kartais šaltiniuose yra rašoma kaip Vendoni.

⁹⁹ Pietro Vidoni’s (1610 XI 18–1681 I 05), popiežiaus nuncijus Lenkijoje 1652–1660 m.; nuo 1676 VIII 21 – kardinolas ir Lenkijos Karalystės globėjas: *cardinalis creatus a die 21 VIII 1676 protector Regni Poloniae*, žr.: *Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. 1: *De fontibus eorumque investigatione et editionibus instructionem et editionem nuntiorum series chronologica*, [edidit H.D. Wojtyńska], Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, Fundatio Lanckoroński, 1990, p. 261–262.

¹⁰⁰ AJ, sign.: N. Pol. 62, *Lettere di mons. nunzio in Polonia. Mon. Vidoni, 1654*, mikrofilmas nr. N. 2 C2 7.1. – Orig.: Archivio Segreto Vaticano / Nunziatura di Polonia, vol. 62, lap. 323 verso–324 recto.

¹⁰¹ Laiškas lotynų k. yra paskelbtas H. Kairiūkštytės-Jaciniienės monografijoje: *Pažaislis baroko vienuolynas Lietuvoje*, p. 119–120.

¹⁰² Galeazzo Marescotti’s (1636–1726 VII 3), popiežiaus nuncijus Lenkijoje 1668–1670 m., žr.: *Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. 1, p. 267–268.

¹⁰³ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. 2, [wydał Albertrandý Jan Chrzcieciel], Berlin; Poznań: Wydanie Biblioteki Polskiej w Paryżu, Księgarnia B. Behra, 1864, p. 366.

P. Vidoni's ir G. Marescotti's ir nebuvo įsitikinę Pacų itališkos kilmės tikrumu, tai vis viena jų, tą giminę, laikė bent simboliniu saitū tarp Italijos (Apaštalu Sosto, Florencijos) ir Lietuvos. Prie jų dera ir Respublikos karaliaus Jono III Sobieskio atsiliepiamas: viename laiške popiežiaus nuncijui O. Pallavicini'ui, rašytame italų kalba, Vilniaus vyskupa nominatą Mikalojų Steponą Pacą karalius taip pat pavadino *Mons. de Pazzis*¹⁰⁴.

Iš tikrųjų galima pastebėti, kad XVII a. Pacų pavardė rašytiniuose šaltiniuose buvo tapatinama su Pazzi'ais; ypač tai būdinga to amžiaus antros pusės itališkiems šaltiniams, kuriuose ji labai dažnai buvo užrašoma tiesiog *Pazzi*. Kitos aptinkamos šios pavardės transkripcijos, pastebimos jau vėlesnio laikotarpio istoriniuose šaltiniuose, yra *Pacz*, *Paz* arba *Pazz*, rečiau *Pax*. Būtina nurodyti, jog tariamai itališka Pacų pavardės lytis sutinkama tiek lotyniškuose, tiek prancūziškuose XVII a. lotyniškuose šaltiniuose: lotynų kalba ji būdavo rašoma *de Pazzis*, *Paziis*, *Pazis*, prancūziškuose – *des Pazzi*¹⁰⁵. Tuo nereikėtų stebėtis, nes šios giminės vardo užrašymai XVII–XVIII a. dokumentuose, įvairiuose raštuose ir literatūros kūriniuose išties labai įvairavo. Tiek itališkuose, tiek lotyniškuose raštuose pasitaikydavo netgi lenkiška Pacų pavardės lytis *Pac*. (Beje, istoriografijoje esama liudijimų apie italų pirklių giminę *del Pace*, XVI a. įsikūrusią Krokuvoje¹⁰⁶.) Vis dėlto tam tikras manipuliavimas Pacų ir Pazzi'ų skambesio panašumu juntamas ir, kaip teigia anksčiau minėtas F.F. De Daugnonas, būtent beveik taip pat skambančios pavardės galėjo nulėmti šios giminystės atsiradimą¹⁰⁷.

¹⁰⁴ 1680 XI 26 Jono III laiškas iš Žulkevo (Żółkiew), adresuotas popiežiaus nuncijui Opatio Pallavicini'ui, žr.: *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. 34: *Opitius Pallavicini (1680–1688)*, vol. 1: (10 VIII 1680–29 III 1681), edidit Maria Domin-Jačov, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, Fundatio Lanckoroński, 1995, p. 51.

¹⁰⁵ Apskritai Pacų pavardės rašymas XVII a. šaltiniuose labai įvairuoja: lenkiškuose šaltiniuose paplitusi lytis *Pac*, o lotyniškuose, be minėtos transkripcijos, – *Pazzis*, *Paziis*, *Pazis*, *Pactis*, *Pacis* ir netgi *Puz*. Be to, lotyniškuose šaltiniuose aptinkama ir lietuviška transkripcija atitinkanti versija *Pacas*, beje, paminėta tik vieną kartą. Taip užrašyta popiežiaus Inocento XI 1681 m. balandžio 28 d. laiške Žemaičių vyskupui Kazimierui Pacui, kuriame šis įvardijamas kaip *Casimiro Pacas, ep. Samogitiae*, žr.: *Fontes Historiae Lituaniae*, t. 1: *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, parengė ir išleido Paulius Rabikauskas, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, Sectio historica, 1971, p. 351.

¹⁰⁶ Įvairiuose lenkiškuose dokumentuose *del Pace* pavardės transkripcija taip pat įvairuoja: juose esama *del Pace*, *de la Pace*, taip pat kartais *del Pacy* ir *del Pac*, žr.: Rita Mazzei, *Traffici e uomini d'affari italiani*, p. 14.

¹⁰⁷ F.F. De Daugnon, *op. cit.*, p. 158–159.

Tai pastebi ir Pacų amžininkas, Lenkijos karalienės Marijos Kazimieros (1674–1696) dvariškis prancūzas François Paulinas Dalairacas¹⁰⁸, atsiminimų knygoje *Les anecdotes de Pologne, ou mémoires secrètes du regne de Jean Sobieski*¹⁰⁹ nurodęs: „tikėtume, kad nėra giminysės tarp šių dviejų šeimų – tai tiesiog ta pati pavardė“¹¹⁰.

Reikia pastebėti, kad Pacų ir Pazzi'ų pavardžių tapatinimo esama jau minėto S. Paco dienoraštyje: čia jis tariamus giminaičius iš Florencijos Pazzi'us kartą pavadino lenkiška šios pavardės lytimi (Pacais). Be to, kartą S. Pacas ir pats prisistatė kaip *Stefano Pazzi*: taip jis pasirašė viename iš padėkos už suteiktą malonę laišku, adresuotų kardinalui Cosmus de Torres (jo laiškas iš Vilniaus italų kalba datuotas 1630 m. sausio mėn. 6 d.)¹¹¹. Vėliau toks dviejų panašiai skambančių pavardžių sugretinimas pasitaiko ir lenkų kalba kurtoje panegirinėje literatūroje: kai kuriuose kūriniuose tariama Pacų giminaitė šv. Marija Magdalena de' Pazzi yra pavadinama Pacaite – lenk. *Pacowna*¹¹².

Taigi turimi šiandien faktai leidžia tvirtinti, jog XVII a. pradžioje Stepono Paco ryšiai su Italija sukūrė palankias sąlygas atsirasti naujai Palemono legendos interpretacijai. Viduramžiais kilusi legenda, kuria buvo grindžiama garbinga kunigaikščio Gedimino dinastijos kilmė, XVII a. tapo „giminystės“ ryši tarp Pacų ir Pazzi'ų patvirtinančia mitologema. Pati savaimė tokia transformacija ir Pacų florentietiškos

¹⁰⁸ François Paulinas Dalairacas (jo pseudonimas Chevalier de Beaujeu) buvo atvykėlis į ATR, ieškojęs karinės tarnybos dvare ir tapęs karalienės Marijos Kazimieros dvariškiu; valdovei jis ištarnavo apie 13 metų, žr.: Rūstis Kamuntavičius, *Lietuvos įvaizdžio stereotipai italų ir prancūzų XVI–XVII a. literatūroje*: Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 134 (rankraštis).

¹⁰⁹ F.P. Dalairac'o atsiminimai buvo išleisti 1699 m. Amsterdame, 1700 m. Paryžiuje ir tais pačiais metais – dar ir Anglijoje; taip pat jie buvo išversti į olandų kalbą, žr.: *ibidem*.

¹¹⁰ *Quoique l'on croye qu' il n'y a aucune parenté entre ces deaux Maisons, mais seulement une conformité dans les noms*, žr.: François Paulin Dalairac, *Les anecdotes de Pologne, ou Mémoires secrètes du règne de Jean III du nom*, vol. 2, Amsterdam, 1699, p. 319.

¹¹¹ *Elementa ad fontium editiones. Institutum Historicum Polonicum Romae*, t. 5: *Repertorium rerum Polonicarum in Archivo Dragonetti de Torres in civitate Aquilana*, edidit Paulus Collura, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1962, p. 64.

¹¹² Pavyzdžiui, jau minėtame B.B. Dankvarto kūrinyje, skirtame LDK didžiajam etmonui M.K. Pacui, *Lilia z ciernia smierci tryumfuiąca*, lap. A verso. R. Zawadzki dedikacijoje šv. Marijai Magdalietai de' Pazzi taip pat kreipiasi: *Wielmożney w Bogu Naywielebnieyszey / Jey Mości Pannie M. Magdalenie Pacownie*, žr.: Roman Zawadzki, *Metał na taxie y probie opatrności boskiey siła ważący, albo moc y skutki metalu krzyża*, Wilno: Druk. Akademiae Soc[ietatis] Jesu, 1709.

„giminystės“ istorija toliau tęsė legendinę lietuvių romėniškos kilmės tradicija, anot S.C. Rowello, nuo XVI a. pradžios susijusią su valdančiosios diduomenės politiniais interesais¹¹³. Tokiai interpretacijai neprieštarauja nė anksčiau šia tema pareikštos E. Kulickos¹¹⁴ ir A. Mačzako¹¹⁵ išvados – savu metu šie lenkų mokslininkai pastebėjo, kad legendinė „florentietiška“ kilmė Pacams galėjo pasitarnauti siekiant išsiskirti iš kitų didikų tarpo. Tariama itališka Pacų kilmė, būdama artimai susijusi ir atsiremama į lietuvių kilmės iš romėnų legendą, išreiškė, E. Kulickos žodžiais tariant, valdančiosios diduomenės interesus kovoje dėl giminės įsitvirtinimo valdžioje¹¹⁶. Prisiminus, jog Pacai jau XVII a. viduryje ėmė konkuruoti su įtakinga Radvilų gimine, varžytis su jais dėl įtakos valstybėje ir Bažnyčioje¹¹⁷, tai buvo anuomet ganėtinai svarbus dalykas: E. Starczewskis nurodo, kad didikų giminų konkurencija Lietuvoje lyginant su Karūna buvo įgavusi netgi šlykščių formų¹¹⁸.

Į akis krinta ir dar vienas svarbus dalykas. Pacų kildinimo iš protėvio romėno legenda susijusi su tais Pacų giminės nariais, kurie XVII a. antroje pusėje jau užėmė aukščiausias pareigybes valstybėje – LDK kancleriu K.Z. Pacu, jaunesniuoju jo broliu Vilniaus vyskupu M.S. Pacu ir abiejų pusbroliu LDK didžiuoju etmonu M.K. Pacu. Kitus šios giminės narius, netgi artimais kraujo ryšiais susijusius su išvardintais valstybės vyrais (pavyzdžiui, Žemaičių vyskupą Kazimierą Pacą, minėto didžiojo etmono brolių), mininčioje ar įamžinančioje to paties lai-

¹¹³ Stephen C. Rowell, „Amžinos pretenzijos, arba kaip turime skaityti elitinę literatūrą?“, in: *Seminarai: straipsnių rinkinys*, redagavo A. Jokubaitis ir A. Kulakauskas, Vilnius: Atviros visuomenės kolegija; Vyturis, 1998, p. 8, 15–27.

¹¹⁴ Elżbieta Kulicka, „Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów“, p. 17.

¹¹⁵ Antoni Maćzak, „The Structure of Power in the Commonwealth“, p. 129.

¹¹⁶ Elżbieta Kulicka, „Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów“, p. 16–17.

¹¹⁷ Pacų giminė, užimdama aukštesnius valstybės postus ir įgaudama daugiau politinės įtakos, susidūrė su Radvilų giminės galia ir pasipriešinimu. Stipri įtampa tarp šių dviejų „familijų“ pastebima XVII a. viduryje ir ypač kiek vėliau, Jono Kazimiero Vazos valdymo laikotarpiu: tada konfliktai neretai būdavo išsprendžiami tik ginklu, žr.: Aleksander Codello, „Rywalizacja Paców i Radziwiłłów w latach 1666–1669“, in: *Kwartalnik historyczny*, rocz. 71, nr. 4, p. 913–929. Pavyzdžiui, grumdamiesi dėl valstybinių pareigybių, Boguslovas Radvila ir pakancleris Mykolas Kazimieras Radvila 1669 m. iškvietė dvikovon du galingiausius valstybės pareigūnus: LDK didįjį etmoną M.K. Pacą ir LDK kanclerį K.Z. Pacą, apie tai daugiau žr.: Boguslovas Radvila, *Autobiografia*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979, p. 97.

¹¹⁸ Eugeniusz Starczewski, *Możliwość Polskie na tle dziejów*, t. 1: *Do końca XVII w.*, Warszawa [i in.]: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1914, p. 501.

kotarpio panegirinėje literatūroje jokių užuominų apie giminiavimąsi su Pazzi'ais nėra (mūsų žiūrėtos P.P. Bogdanavičiaus¹¹⁹, S.J. Konaževskio¹²⁰, V. Narmunto¹²¹, dedikacijos kitiems Pacams skirtuose kūriniuose). Galima numanyti, kad pačioje Pacų giminėje būta tam tikros hierarchijos, todėl giminiuotis su Florencijos patricijais galėjo tik šios giminės „išrinktieji“, priklausę valdančiajai diduomenei.

Būtina pastebėti ir tai, kad itališkos kilmės legendą Pacų giminėje perimdavo tie šeimos nariai, kuriuos tiesioginės giminystės ryšiai siejo su Jiezno „kanclerių“ linija (ją skiriame, remdamiesi E. Starczewskio Pacų giminės skirstymu¹²²), t.y. su kancleriu K.Z. Pacu, ir kurie buvo jo turtų tiesioginiai paveldėtojai. Tai liudija Respublikos karaliaus sekretoriaus Tomaso Talenti'o 1685 m. gegužės 23 d. laiškas iš Varšuvos jau minėtam kunigaikščiui Kozimui III¹²³. Šiame laiške T. Talenti's aprašė, kaip „seimo metu užsiplieskė kivirčas tarp Maltos ordino kavalieriaus Kazimiero Mykolo Paco ir LDK didžiojo etmono Sapiegos¹²⁴, nes K.M. Pacas puikavosi savo florentietiška kilme, o LDK didysis etmonas greičiausiai bus kilęs iš Krymo. Buvo prieita net iki grasinimų“¹²⁵. Maltos ordino kavalierius buvo kanclerio K.Z. Paco sūnėnas,

¹¹⁹ Petras Paulius Bogdanavičius, *Panoplia sacra militanti per Sarmatiam ecclesiae felicissimo indicio illustrissimi et reverendissimi d.d. Casimiri Pac episcopi Samogitiae...*, a Petro Bohdanowicz aa. ll. et phi[losophiae] magistro obsequenti delineata calamo, Vilnae: Typis Acad[emicis] Soc[ietatis] Iesu, 1681, (LLKS 52–53).

¹²⁰ Samuelis Jonas Konaževskis, *Theses theologicae de actibus humanis, quas in alma universitate Vilnensi Societatis Jesu sub auspiciis illustrissimi et reverendissimi domini d. Casimiri Pac, episcopi Samogitiae...*, admodum reverendus dominus d. Samuel Ioannes Konarzewski aa. ll. et philosophiae magister..., pro prima laurea theologica, publicae propositi disputationi..., Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, [1673], (LLKS 138–139).

¹²¹ Vladislovas Narmuntas, *Regius virgineusque campi flos, Deus in carne, a Nazareth floribus per duodecim propositiones explicatus, regi florum Lilio Paciano, illustrissimi ac reverendissimi domini domini Casimiri Pac Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi Samogitiae...*, per disputa[n]te[m] pro prima laurea theologica Vladislaum Narmunth... oblatus..., Vilnae: Typis Acad. Soc[ietatis] Iesu, 1679, (LLKS 172).

¹²² E. Starczewskis, remdamasis žinomu XIX a. Pacų genealogu J. Wolffu, visą Pacų giminę nuo XVI a. pabaigos suskirsto į dvi šakas: „kanclerių“ liniją Jiezne ir „etmonų“ liniją Rožanėje (pastaroji šaka jaunesnė), žr.: Eugeniusz Starczewski, *op. cit.*, p. 649, lentelė nr. 15.

¹²³ ASF, f. MP, b. 4495, *Talenti*, lap. 319 verso–320 recto.

¹²⁴ T. Talenti's mini LDK didįjį etmoną Kazimierą Sapiegą, kuris šias pareigas užėmė 1682 m. po LDK didžiojo etmono M.K. Paco mirties, žr.: Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Albinas Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 312.

¹²⁵ *Nella Dieta ci sono state grandissime dispute tra il S.re Cav.r. Pac et il Gran Generale Sapia Lithuano, venuti sino alle minacie à segno, che il Cav.re disse vantarsi, che la sua origine*

kartu – jo globotinis bei turto paveldėtojas; jį K.Z. Pacas laikė savo įpėdiniu ir giminės tradicijų tikroju tęsėju¹²⁶. Pats konfliktas dėl kilmės ir garbės greičiausiai turi ir kitų, daug subtilesnių priežasčių, su kilme galbūt mažai tesusijusių. Taip galvoti verčia įtempti Pacų ir Sapiegų santykiai kovoje dėl valdžios. Juk kaip tik tai tada Pacus iš politinės arenos stūmė palaikant Jonui Sobieskiui jų varžovai Sapiegos¹²⁷.

Na, o minėtos legendinės Pacų kilmės tradiciją toliau tęsė kiti giminės nariai. Pasakojimas apie giminės „protėvi“ romėnų konsulą, vyriausiąjį pontifiką Kosmą Pakciją toliau sutinkamas XVIII a. LDK raštijoje. Pavyzdžiui 1715 m. Vilniuje išleistame kūrinyje *Roma in flores flos*¹²⁸, skirtame LDK raštininkui, Polocko kaštelionui Kristupui Konstantinui Pacui (kaip ir jo pusbroliis minėtas Maltos ordino kavalierius K.M. Pacas jo tėvas Kauno seniūnas Mikalojus Andrius buvo to paties kanclerio K.Z. Paco globotinis ir išūnis), paveldėjusiam Jiezno rūmus¹²⁹, kurie buvo laikomi visos Pacų giminės „širdimi“¹³⁰. Šio Paco vaikaitis grafas Antanas Mykolas Pacas, LDK raštininko K.K. Paco sūnus, vėliau iš savo senelio paveldėjo pagrindinę Pacų giminės rezidenciją¹³¹,

veniva da Firenze, e che non cerchava, se quella degl'altri sortiva dalla Crimea, žr.: ASF, f. MP, b. 4495, *Talenti*, lap. 319.

¹²⁶ Józef Wolff, *Pacowie*, p. 169; Andrzej Link-Lenczowski, „Pac Kazimierz Michał h. Gozdawa“, in *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław [i in]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979, p. 707.

¹²⁷ Vaida Kamuntavičienė, „LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco santykis su Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdovais ir jų dvarais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis: 1998 metai*, Vilnius, 1999, p. 32–34.

¹²⁸ *Roma in flores flos par regnorum reginae Romae in vicario regiae maiestatis lilio illustrissimi domini D. Christophori Constantini Pac supremi mareschalci tribunalis M. D. L...*, Vilnae: Typis Universitatis Societatis Jesu, 1715, lap. 146 (C verso).

¹²⁹ Józef Wolff, *Pacowie*, p. 168–169, 239.

¹³⁰ Jiezno valdą iš Mstislavlio vaivados Mikalojaus Kiškos 1633 m. nupirko Steponas Pacas, LDK iždininkas ir vicekancleris, žr.: Józef Wolff, *Pacowie*, p. 84; LMAB RS, f. 29-962, S Kiškis, *Iš Jiezno praeities*, 1978, lap. 23. Mirus vyriausiajam S. Paco sūnui Stanislovui Jiezno rūmų su visomis valdomis paveldėtoju tapo LDK kancleris K.Z. Pacas. Pagal tradiciją rūmų paveldėtojas tapo ir pagrindiniu giminės tradicijų saugotoju bei tęsėju, žr.: Józef Wolff, *Pacowie*, p. 151. Manoma, kad šioje Pacų rezidencijoje buvo kauptas šeimos archyvas. LDK kancleris K.Z. Pacas rūpinosi šia rezidencija ir joje saugomu šeimos archyvu. Apie tai galime spręsti iš K.Z. Paco testamento. Naudotasi BNW esančia mikrofilmuota šio testamento kopija: mikrofilmas nr. 3242, lap. 23, 51.

¹³¹ Jiezno Šv. Arkangelo Mykolo ir Jono Krikštytojo bažnyčios koplyčioje (Pacų šeimos mauzoliejuje) yra palaidotas grafas A.M. Pacas kartu su žmona kunigaikštyte Terese Radvilaite, žr.: Józef Wolff, *Pacowie*, p. 289–298; LMAB RS, f. 29-962, S Kiškis, *Iš Jiezno praeities*, lap. 41–45.

o su ja „perėmė“ ir legendą apie itališką giminės kilmę: toks pasakojimas sutinkamas 1774 m. Vilniuje išleistame Tadeuszo Ślizieño laidotuvių pamoksle, skirtame jau minėtam grafiui A.M. Pacui¹³². Įdomu, kad šiame kūrinyje atsispindi visos anksčiau išvardintos Pacų ir Pazzių giminės siejančios legendinės istorijos: ir apie Etrurijos kunigaikštį, romėnų konsulą Kosmą Pakciją, kartu su Palemonu atsikėlusį į Lietuvą, ir apie pastarojo proanūkį Marką Paciją, kuris Gediminui perkėlus sostinę iš Trakų į Vilnių tapo Trakų vaivada, ir apie legendinius „protėvius“ Vilhelmą bei Steponą Pacus, kurie drąsiai kovėsi kartu su narsiuoju Jeruzalės karaliumi Godfrydu¹³³.

XVIII a. Pacų „florentietiškos“ giminystės legenda keitėsi, įgaudama naujų bruožų ir pamažu prarasdama pirminę legendos prasmę. Pavyzdžiui, viename šaltinyje (G.B. Mitarelli'o kamaldulių ordino metraštyje) rašoma, kad Pazzi'ai bėgdami iš Florencijos nuo Medičių, atsikėlė į Lietuvą, kur pamažu susikrovę turtu ir įsitvirtinę visuomenėje¹³⁴. Tai – itin reikšminga permaina. Mat kamaldulių ordino metraštyje atsisakyta „palemoniškios“ Pacų kilmės legendos, o Pacų ir Pazzių giminiavimosi tradicija vedama iš Viduramžių Italijos. Pastarasis siužetas ypač paplito XIX a.; visai galimas dalykas, jog taip atsitiko dėl tuo metu išaugusio domėjimosi Viduramžių kultūra. Ši legendos versija atsispindi, pavyzdžiui, 1862 m. Paryžiuje išleistame veikalė *Notices sur les familles illustres et titrées de la Pologne (Ižymiųjų Lenkijos šeimų aprašymas)*¹³⁵. Čia teigiama, kad Pacų kilmė siejama su Florencijos Pazzi'ais, kurie XV a. dėl konfrontacijos su Medičiais turėjo pastraukti iš Florencijos. Pazzi'ai įsikūrę Lietuvoje, kur laikui bėgant atsikavę savo herbo ir priėmę lenkiškąją *Gozdawa*¹³⁶. Tokia pati Pacų kilmės legenda paminėta ir S. Małachowskio nekrologe *Wspomnienie o generale Ludwiku Hr. Pacu (Atsiminimai apie generolą grafą Liudviką Pacą)*, parašytame

¹³² Tadeusz Ślizień, *Kazanie na pogrzebie Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Antoniego Hrabi Paca pisarza w W. X. L. ... a Jaśnie Ośmi Xżney Jeymci Teressie z księząt Radzwiłło Pacowey pisarzowey...*, Wilno: W drukarni J.K.M. Akademickiey, 1774, lapų numeracija nenurodyta.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Giovanni Benedetto Mitarelli, Anselmo Costadoni, *Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti*, t. 8, Venetiis: Aere Monasterii Sancti Michaelis De Muriano, 1764, p. 373.

¹³⁵ *Notices sur les familles illustres et titrées de la Pologne: suivies de trois planches coloriées contenant les armes des familles mentionnées dans ces notices*, Paris: A. Frank libraire; Bruxelles; Leipzig: Typ. A. Lacroix, Verboeckhoven, 1862.

¹³⁶ *Op. cit.*, p. 136.

1878 m. Atsisveikindamas su paskutiniuoju giminės atstovu L. Pacu¹³⁷, autorius šiame kūrinyje nurodė, kad sena ir turtinga Pacų giminė savo kilmę vedanti iš tolimų Italijos Viduramžių ir iš ten žinomos didikų giminės „Dei Pazzi“¹³⁸.

Lenkų istorikas J. Wolffas, tyrinėjimus ir publikacijas grindęs istorijos šaltiniais, buvo bene pirmasis, neigęs Pacų ir Pazzi'ų giminystę, o Pacus laikęs lietuviškos kilmės gimine¹³⁹. Suprantama, giminės legenda jam buvo žinoma, jis tą legendą ir legendinius protėvius mini¹⁴⁰, tačiau mokslinės reikšmės jiems nebeteikia. J. Wolffo tyrinėjimais sekęs kitas lenkų mokslininkas T. Żychliński¹⁴¹ Pacus irgi apibūdina kaip lietuvių kilmės giminę, anksčiau kildinusią save iš Italijos. Kiti lenkų istorikai, tokie kaip A. Boniecki¹⁴² bei S. Uruskis¹⁴³, legendinės Pacų kilmės istorijos nė nebemini, o pačią giminę apibūdina kaip lietuviškos kilmės.

Pačioje Pacų giminėje tradicija giminiuotis su Florencijos Pazzi'ais buvo gyva tol, kol buvo gyvų jos narių. Apie tai iškalbingai byloja Trakų Šv. Mergelės Marijos Apsilankymo, Šv. Jonų Krikštytojo ir Evangelisto bažnyčioje esanti memorialinė lenta, skirta Mykolui Römeriui. 1853 m. datuojamame epitafiniame įrašė nurodomi mirusiojo tėvai: *Patre Stephano Dominico / Matre Anna de Domo Pazzi*. Ponia Römerienė buvo vyriausia jau minėto grafo Antano Mykolo Paco duktė Ona¹⁴⁴.

¹³⁷ Grafas Liudvikas Pacas (1780–1835) – generolas, senatorius ir karvedys, Prancūzijos imperatoriaus Napoleono karininkas, priklausęs jo svitai – *maison militaire de l'empereur*, žr.: Józef Wolff, *Pacowie*, p. 308–309. Grafas buvo didelis meno mylėtojas ir kolekcionierius, savo kolekcijoje, be įvairių antikinio meno vertybių, skulptūros ir tapybos darbų, taip pat turėjęs paveikslų, kurių siužetai aukštino Pacų ir Pazzi'ų gimines, žr.: Stefan Kieniewicz, „Pac Ludwik Michał h. Gozdawa“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979, p. 718–720.

¹³⁸ Stanisław Małachowski, *Wspomnienie o generale Ludwiku Hr. Pacu*, Poznań: Nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1878, p. 6.

¹³⁹ J. Wolffas Pacų giminę kildino iš Pacevičių. Šios giminės protoplastu istorikas laikė Pacą Daukševičių. Šio tyrinėtojo teigimu, pirmosios žinios apie Pacus užtikamos Kazimiero Jogailaičio (1440–1492) laikų dokumentuose. Apie 1450 m. karalius Kazimieras Kazimierui Otonui Pacevičiui padovanojo Tupalų valsčių, žr.: Józef Wolff, *Pacowie*, p. 1–5.

¹⁴⁰ *Op. cit.*, p. 5.

¹⁴¹ Teodor Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, roc. 5, Poznań: Jarosław Leitgeber, 1883, p. 201–202.

¹⁴² Adam Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem*, p. 241–243.

¹⁴³ Seweryn Uruski, *Rodzina: Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Warszawa: Skład główny księgarni Gebethnera i Wolffa, 1916; naujas leidimas: Poznań: Wydawnictwo Heroldium, 1999, p. 151.

¹⁴⁴ Józef Wolff, *Pacowie*, p. 297.

Minėta lotyniška frazė kalba ją, Oną Pacaitę, vieną iš paskutinių šios giminės narių, „itališkos“ kilmės tradiciją perėmus iš tėvo ar senelio ir ją vėliau perdavus sūnui, nors ir nebe Pacui.

Taigi apibendrinami surinktus duomenis, galime tvirtinti, jog legenda apie lietuvių Pacų ir italų Pazzi'ų galėjo susiformuoti dviejų panašiai skambančių pavardžių pagrindu dėl lietuvių kilmės iš romėnų teorijos ir Baroko epochai būdingo jėzuitų kriticizmo įtakos. Legendai atsirasti XVII a. pirmoje pusėje turėjo reikšmės LDK išdininko ir vicekanaclerio S. Paco kelionė į Italiją. Ten jo turėti kontaktai su tariamais giminaičiais Pazzi'ais XVII a. antroje pusėje virto gana artimais ryšiais su kunigaikščių Medičių dvaru bei Apaštalo Sostu; vienu iš pagrindinių pastarųjų kontaktų tikslų mes nurodytume kovą prieš kitatikius bei bažnytinės reformos idėjų įtvirtinimą Respublikoje. Pacai šiuos lūkesčius pateisino, tapdami žymiausiais Lietuvos Baroko fundatoriais. Jiems patiems „itališkos“ kilmės legenda leido išsiskirti iš kitų Lietuvos didikų, o kartu grindė jų pretenzijas bei siekius tapti Lietuvos valdančiąja gimine. Vėliau Pacų ir Pazzi'ų giminystės legenda žodinėje Pacų giminės tradicijoje gyvavo iki pat XIX a. vidurio – šios Lietuvos didikų giminės išnykimo.

Per keletą šimtmečių raidos etapą Pacų „giminystė“ su Florencijos Pazzi'ais rašto kultūroje suformavo kelis variantus. Pirmasis, plitęs XVII–XVIII a. LDK literatūroje, buvo „mitinis“, susijęs su Palemono legenda. Pagal ją Pacų protėvis romėnų konsulas, vyriausiasis pontifikas Kosmas Pakcijus (Cosmus Paccius) arba jo giminaičiai į Lietuvą atsikėlę kartu su Palemonu. Antrasis Pacų giminiavimosi su Pazzi'ais legendos variantas – „krikščioniškas“; jis susiformavo, veikiamas Baroko epochai būdingų bažnytinės reformos idėjų, ir išreiškė Pacų religinį bei kultūrinį mentalitetą. Minimas variantas buvo grindžiamas dviem pagrindiniais siužetais – Pacų pasišventimu šventajai „giminaiti“ šv. Marijai Magdalenai de' Pazzi ir dalyvavimu I-jame Kryžiaus žygyje į Šventąją žemę; abu siužetai Pacų ir Pazzi'ų gimines susaistė dar glaudesniais saitais. Vėliau, XVIII a. antroje pusėje, šalia „palemoniškosios“ legendos atsirado dar viena – „viduramžiška“ – jos inerp-retacija. Pagal ją Pacų kilmė buvo vedama iš Viduramžių Italijos, kai Pazzi'ai, bėgdami nuo Medičių, kažkuriuo metu atsikėlę į Lietuvą. Šis Pacų „itališkos“ kilmės variantas ypač gerai paliudytas XIX a. prancūzų istoriografijos, o sietinas su tos epochos (Romantizmo) susidomėjimu Viduramžių kultūra. Legendos genezė ir raida XVII–XIX a. byloja, jog pasakojimai apie Pacų giminystę su Florencijos Pazzi'ais,

inspiruoti asmeninių šių dviejų giminių interesų, nuo pat atsiradimo pradžios patyrė įvairių politinių ir kultūrinių procesų poveikį. Nekečia abejonių, kad pati legenda išreiškė Pacų kultūrines aspiracijas, buvo tampriai susijusias su Vakarų Europos dvasinėmis ir kultūros vertybėmis.

Įteikta 2004 12 12
Parengta 2005 01 03

SANTRUMPOS

- ASF* – Archivio di Stato di Firenze (Italijos valstybės archyvas Florencijoje)
BNCF – Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze (Florencijos centrinė nacionalinė biblioteka)
AJ – Archiwum Jezuitów w Warszawie (Papieski Instytut Studiów Kościelnych / Punkt Konsultacyjny)
BCz – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
BNW – Biblioteka Narodowa w Warszawie (Nacionalinė biblioteka Varšuvoje)
LMAB RS – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
LNDB – Lvivska Naukova Deržavna Biblioteka
MB RS – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius